

роботи освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі»). Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 79. Том 2. 304 с. С. 261–272. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_2/42.pdf

3. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль : Богдан, 2003. 192 с.

УДК 821.161.2-1:504.5

**«НЕСЕ СИВА ЧОРНОБИЛЬСЬКА МАТИ ЦЮ
ПЛАНЕТУ...»: ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ТРАГЕДІЇ
ЧОРНОБИЛЯ У МОЗАІЧНІЙ ПОЕМІ ІВАНА ДРАЧА
«ЧОРНОБИЛЬСЬКА МАДОННА»**

Скуратко Т. М.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

E-mail: tanyabidov@gmail.com

Трагедія Чорнобиля лягла в основу витворення нового культурного феномену – творчого переосмислення найбільшої в історії людства техногенної катастрофи (література: Іван Драч «Чорнобильська Мадонна», Дмитро Павличко «На Чорнобиль журавлі летіли», Ліна Костенко «Жоржини на чорнобильській дорозі», «Загидили ліси і землю занедбали», «Атомний Вій опустив бетонні повіки», «На березі Прип'яті спить сатана...», Володимир Яворівський «Марія з полином у кінці століття», Борис Олійник «Сім», «Крик Чорнобиля», «Дорога на Чорнобиль», Світлана Йовенко «Вибух», Юрій Тарнавський «Урана», Микола Луків «Сади цвітуть під небесами», Юрій Іздрик «Воццек», Євген Гуцало «Діти Чорнобиля», Іван Шамякін «Зла Зірка», Юрій Щербак «Чорнобиль», Володимир Шовкошитний «Чорнобиль: Я бачив», Віталій Микульський «Доля, обпалена Чорнобилем», Володимир Матвієнко «Монолог у дорозі з Чорнобиля. Пекло», Надія Мельник «Рідні береги: Поезії та оповідання», Леонід Горлач «Зона», Ендрю Лізербарроу «Чорнобиль 01:23:40», Світлана Алексієвич «Чорнобильська молитва. Хроніка майбутнього», Анатолій

Демський «Чорнобильський роман», Адам Гігінботам «Чорнобиль. Історія катастрофи», Галя Аккерман «Пройти крізь Чорнобиль» та ін.; літературна критика: Тамара Гундорова «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн», Ірина Млечина «Застерегти і дати надію» та ін.; кіно: «Дзвін Чорнобиля», «Двері», «Аврора», «Земля забуття», «У суботу», «Метелики», «Брама», «Заборонена зона», «Чорнобильські бабусі» та ін.; музика: Лариса Кузьменко «In Memoiam: жертвам Чорнобиля», Олександр Яковчук «Симфонія № 1 – Чорнобиль», Кузьма «Скрябін» «Чорнобиль форева», Роман Григорів та Ілля Разумейко «Чорнобильдорф» та ін.; відеоігри: «STALKER: Тіні Чорнобиля», «STALKER: Чисте небо», «STALKER: Поклик Прип'яті» та ін.; живопис: Віктор Барабанцев «Чорнобильська Мадонна», Микола Бідняк «Чорнобильська Богоматір», Іван Марчук «Чорнобильська Мадонна» та ін.; фотомистецтво: Михайло Загребя «Пропусти Чорнобиль крізь серце», Антон Бородавка «Ляльки Чорнобиля» та ін.).

Чорнобильська та постчорнобильська українська література – це своєрідна «молитва-застереження», де філософського узагальнення набуває руйнування основ самої Світобудови. Ця тема червоною ниткою проходить крізь усю творчість видатного українського митця-шістдесятника Івана Драча. У цьому контексті чи не найяскравішою є його мозаїчна поема «Чорнобильська мадонна», у якій органічно поєдналися художні інновації митця та традиції досвіду попередників. Про метафоричність мислення автора засвідчує уже жанрове обрамлення поеми – «мозаїчна», чим Іван Драч наголосив на синтезі літератури й малярства, адже символічними образами-картинами перед рецепієнтом постають уже на початку поеми (в пролозі) епіграфи. Перший епіграф Іван Драч запозичує в Тараса Шевченка («Марія»): *«Все упованіє моє / На тебе, мій пресвітлий раю, / На милосердіє твоє, / Все упованіє моє / На тебе, мати, возлагаю, / Святая сило всіх святих! / Пренепорочная, благая!»* [1, с. 83], яким возвеличує Мадонну, втілює в її образі найкращі почування. Другий епіграф – уривок з української народної думи «Бідна вдова і три сини»: *«Гей, то в святу неділеньку, / То рано-пораненько, / Та не в усі то*

дзвони дзвонять, / А то сини свою неньку, / Удову стареньку, / А з свого подвір'я то ізгонять.» [1, с. 83]. Тут перед очима рецепієнта величний образ Мадонни перевтілюється в «удову стареньку», яка стає символом України, що переживає жахіття Чорнобильської катастрофи. Отож в основі епілогу – Зло і Добро сплелись у вселенському герці, а суддею тут виступає людська совість «Тяжко пишу, зболено розмірковую, / Словами гіркими наповнюю аркуш, / Хай і гарячими, хай і пекучими – / Це одна даність.» [1, с. 4]. Пролог до поеми – це несеgmentований згусток почуттів, у якому синтезовані історичні ремінісценції та мистецькі асоціації («Це одна данність – намалювати її таку, / Як намалювали на задану тему Божове мистецтво. / Протягом тисячоліть – / від Рубльова до Леонардо да Вінчі, / Від Вишгородської Мадонни і до Сікстинської, / Від Марії Оранти і до Атомної Японки...» [1, с. 84]), а ще – жага помсти усім, хто винен у знищенні гармонії природи, у руйнуванні основ самої Світобудови («Ти намагався диригувати – / Плачем будь, стань Голосінням. / Вирви над Прип'яттю паморозь бузку посивілого і / Порадій у Рудому лісі, що від сонця рудіший» [1, с. 85]), розпач перед власним безсиллям («Я заздрю всім, у кого є слова. / Немає в мене слів. Розстріляні до слова. / Мовчання тяжко душу залива. / Ословленість – дурна і випадкова.» [1, с. 86]), органічна потреба творити навіть тоді, коли слова тліють на попелищі («Я випалив до чорноти жури / Свою прокляту одчайдушну душу / І жестами, німий, розговорив... / Хай жестами. Але сказати мушу» [1, с. 86]). У подальших розділах-мозаїках із промовистими метафоричними назвами («З канадської листівки «Мадонна атомного віку» Василя Курилика, 1971», «Солдатська мадонна», «Варіація на банальний київський сюжет, або ж баба в целофані – наша мати», «Вічна материнська елегія», «Запитання без відповіді», «Соловей-Розбійник», «Мати і «христопродавці», «Материнська пісня з чоловічої душі», «Трактористка», «Примітивний портрет складної людини», «Ода молодості», «Роздуми під час відкритого чорнобильського суду в закритій зоні на стару тему: Ірод і Пілат», «Сучасна сковородистка», «Банкет у пору СНІДу, або Скіфська мадонна», «Чорнобиль по-міланськи», «З доповідної скромного агента французької розвідки про поведінку поетів у Парижі», «Фізики і

лірики», «Хрещатицька мадона») Іван Драч окреслює одвічний двобій зла нищення (Чорнобиль) і добра творення (Мадонна).

Зло у філософському узагальненні Івана Драча – дрібне у своїй поліфункціональності, тому автор застерігає не побачити його, бо у цьому і першопричина Чорнобильської трагедії: *«Чому їх – шість? А де ж це сьомий – Ти?! / Чому ти не сидиш на лаві – Перший?..* [1, с. 101]. Він – уособлення лицемірної злочинності комуністичної системи, яка руйнувала особистість, а тепер «од радіації Пілат вмиває руки...» [1, с. 102]. Уособленням зла нищення автор не боїться назвати і засудити найвище керівництво СРСР, наукових авторитетів, наприклад, Александрова (*«Все зкономив? Совість?! Честь?! Зумів / Забалагурити самі Верховні Вуха. / Колегіальний ум в мільйон умів – / А лестощі лиш персональні слуха»* [1, с. 101]), а також усіх тогочасних чиновників-підлабузників, узагальнений образ яких найяскравіше постає у розділі «Примітивний портрет складної людини» [1, с. 98], епіграфом до якого є влучні слова В. Симоненка *«Можна все на світі вибирати, сину...»* [1, с. 98]. Цей розділ є своєрідним докором усім псевдопатріотам: *«Та як здригнувся чорний атом, / Він Матір згадує лиш матом, / Він виїхав, а не утік, / Як сам він в мікрофон прорік...»* [1, с. 99]. Образом зло творення також у творі є казковий персонаж Соловей-Розбійник. За словами С. Журби, «Уособленим образом смерті (у даному випадку – невидимої радіації) є образ казкового Солов'я-Розбійника. Цей фантастичний герой «сам-один живе» у Прип'яті і нищить людей» [2, с. 54].

Варто зауважити, що образна система добротворення значно вагоміша, місткіша, її поліфункціональність виражена численними символами, в центрі яких – Мадонна, бо саме образ матері – життєдайний і життєствердний («Мадонна атомного віку», «Солдатська мадонна», «Баба в целофані», «Скіфська мадонна», «Хрещатицька мадонна»). Остання іпостась Чорнобильської матері – Хрещатицька мадонна, на нашу думку, є найпотужнішим образом-символом трагедії Чорнобиля. Це – збожеволіла від горя молода жінка (наша Катерина), яка «у юрмищі хрещатицького дня» [1, с. 111] народила мертву дитину: *«Сповитес ніщо в твоїх руках»* [1, с. 111]. Метафоричні ланцюги допомагають авторові витворити чітку картину спотвореного

Чорнобилем материнства: *«Бо ляльку ти з лахміття спеленала, / Бо молоко було в тобі гірке, / Бо всюди й скрізь дороги було мало»* [1, с. 111]. Майстерно опрацювавши традиції Тараса Шевченка, Павла Тичини, Миколи Хвильового, Уласа Самчука, Іван Драч майстерно витворив поліфункціональний образ Матері-Мадонни: *А хустка збилась так на голові, / Що лисиною світиш, Божо Мати... / Я босий слід твій бачу у траві, / Який боюсь і подихом займати* [1, с. 112].

Драчева Мадонна наділена силою античного Атланта: *«Несе сива чорнобильська мати / Цю планету... Це хворе дитя!..»* [1, с. 113]. Закінчується поема-мозаїка символічно – епілогом, епіграфом до якого є слова з української народної думи «Бідна вдова і три сини», що є своєрідним обрамленням твору, його ідейним осердям: *«...Та стала хуртовина наступати, / Та стали вдовиченків побивати»* [1, с. 112], адже «переплетені сюжетні ходи, варіації образу Мадонни підпорядковано ідеї твору – покути за страшний гріх перед своїми дітьми та матерями, своїм народом, своєю землею» [2, с. 55].

Отже, Іван Драч будує свою «модель» суспільства, де зло нищення (Чорнобиль) – у минулому, а попереду – добро творення (суспільство найширшої любові, материнського благословення), бо *«сіль пізнання – це плід каяття...»* [1, с. 113]. Водночас поема-мозаїка Івана Драча сьогодні звучить як застереження – не допустити нового Чорнобиля!

Список літератури:

1. Драч І. Поеми / упорядкув. та післямова А. Ткаченка; Передм. М. Жулинського / Драч І. Ф. Київ: Генеза, 2006. 512 с.
2. Журба С. Трагічна поліфонія в «Чорнобильській мадонні» І. Драча // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Випуск 4.11. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. С. 53–56.